

<https://doi.org/10.60056/CCL.2025.11.154-165>

Мария ПИЛЕВА¹

Религиозни образи и мотиви в побългарените през Възраждането творби

Резюме

В статията е направен опит да бъдат коментирани адаптираните (побългарени) творби от средата на XIX век във връзка с контекстуализирането на творчеството на емблематизиращи Българското възраждане книжовници като Йоаким Груев, Рашко Блъсков, Петко Славейков. Акцент се поставя върху религиозните мотиви, които се съдържат в такива творби, стоящи на границата между преводната и оригиналната литература и близки до светоусещането на българския реципиент. Също така в изследването се проследява дали има промяна на религиозни концепти от оригиналната творба и се обръща внимание на типични български конструкти, изразяващи значимостта на духовното преживяване.

Ключови думи: религиозни мотиви; белетристика; контекстуализация; побългаряване; Българско възраждане

Abstract

Religious Imagery and Motifs in the Works Adapted into Bulgarian during the National Revival Period

In the paper, an attempt has been made to comment on the adapted (Bulgarianised) works from the mid-19th century in connection with the contextualisation of the creativity of popular Bulgarian Revival writers, such as Joachim Gruev, Rashko Blaskov and Petko Slaveykov. These works, standing on the border of translations and original literature, contain religious motifs and are closer to the worldview of the Bulgarian recipient. Also, the study considers whether there is a change of religious concepts from the original work and draws attention to typical Bulgarian constructs that express the significance of the spiritual experience.

Keywords: religious motifs; fiction; contextualisation; adaptation; Bulgarian Revival

Побългаряването на художествени творби през XIX в. засяга поезията, прозата и драмата. Познато още като „литературна трансплантация“ (Лихачов); „особена форма на адаптация“, „пригаждане“ (Н. Аретов); „претворяване на чуждоезичния текст на чист, народен, богат български език“ (Л. Минкова); „перифраза“; „имитативно преобразуване“, „мистификационна интерпретация“ (Ю. Николова), явлението подпомага формирането на оригинална българска литература, особено на някои непознати дотогава жанрове. Белетристиката се оказва от най-благоприятните почви за такива намеси – запазва се основната сюжетна линия, но в различна степен се променят епоха, реалии, антропониими, характеристики

¹**Maria PILEVA** is an Associate professor at the Institute for Literature at the Bulgarian Academy of Sciences since 2023. She completed the Master's Programme “Translator–Editor” at Sofia University (2012), specialized in Eberhard-Karls Universität, Tübingen (2015), and obtained her PhD thesis on “Religious Motifs in Bulgarian Translations of English Fiction during 19th Century” (2016) at Sofia University. She is the winner of Bulgarian Translators' Union award for outstanding achievements in the field of theory, history and criticism of translation for 2018 with her book *Rebellion, Hope, Redemption. The translations from English during Bulgarian 19th century*. Her research interests are in the field of literary studies, religion, translation theory. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3082-5797>

на героите. Побългаряването, от една страна, се приема за първата фаза от развитието на съвременния български роман, а от друга, за своеобразна история на превода. В повечето случаи се съкращават части от текста, смятани за несъществени, неподходящи за приемащата среда, но се прибавят и нови елементи². Религиозните мотиви са интересен обект на наблюдение при тези формации – в каква степен се срещат, дали подлежат на превод, или на побългаряване.

Религиозни образи и мотиви присъстват от векове в европейската литература и са свързани основно с трите християнски вероизповедания – католически, православни, протестантски. Невинаги са ясно разграничими типовете мотиви – библейски, но и житийни, тълкувателни, църковно-исторични, народни, апокрифни, които често се преплитат. В периода на Българското възраждане се актуализират християнските морални норми, осветени от източноправославното християнство. Съществен проблем се явява „онародненото християнство“, базиращо се до голяма степен на архаични вярвания и обичаи, на непреодоляна езическа обредност. За да използват въздействието на библейската нравственост, възрожденските книжовници се насочват към освобождаването ѝ от абстрактните универсални формули. Освен евангелски текстове се разпространява и книжовна продукция, модифицирана в неделни поучения, свещени истории, катехизиси, житийна литература, като религиозните изисквания са сведени до разбиранията на неукния българин³. Появяват се и нравственопоучителни четива от типа на философски мъдрости, съвети, преводна и побългарена проза, школка книжнина. От съчетанието на евангелските истини с просветата и науката се оформя светогледът на убедения възрожденски просвещенец. А влиянието на *Библията* не само се запазва, но и нараства след издаването на целия текст на новобългарски език през 1871 г. в Цариград⁴. Затова тиражираната в близкото минало теза, че в този период литературата става „светска“ и загърбва религиозното, се оказва проблематична. Литературата става светска, доколкото възприема светските жанрове на художествената измислица. Религиозните мотиви обаче са стабилна формация, която продължава своя живот в различни по

² Ст. Минчев различава три степени или форми на побългаряване: Минчев, Стефан. Из историята на българския роман. Побългаряване на чужди произведения. – *СбНУ*, 26, 1912, с. 4. [Minchev, Stefan. Iz istoriyata na balgarskiya roman. Pobalgaryavane na chuzhdi proizvedeniya. – *SbNU* 26, 1912, s. 4].

³ Радев, Иван. *Нравственият патос на ранновъзрожденската ни литература*. София, Народна просвета, 1987, с. 35–36. [Radev, Ivan. 1987. *Nravstveniyat patos na rannovazrozhdenskata ni literatura*. Sofia, Narodna prosveta, 1987, pp. 35–36].

⁴ От Мисията за Европейска Турция са издадени множество преводи на духовна и художествена литература. По статистически данни броят отпечатани страници за периода 1870-1909 г. (на база само на документиран източници) е внушителен – 72 650 077. Несторова, Татяна. *Американските мисионери сред българите 1858-1912*. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1991, с. 78. [Nestorova, Tatyana. *Amerikanskite misioneri sred balgarite 1858-1912*. Sofia, UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1991, s. 78].

жанр произведения. Такива мотиви изпъкват в побългарените творби, като при някои се откриват добавени нравствени поуки или за мота са включени цитати от Свещените текстове.

Няколко от знаковите български белетристи на XIX век започват своята творческа дейност именно с преводи и/или побългарявания на широко известни за времето си литературни произведения. Те оказват съществено влияние върху творбите на самите преводачи и на онези непосредствено след тях. Може да се говори както за западни, така и за източни влияния (като невинаги се превежда директно от езика, на който е написано произведението, така че са побългарявани вече погърчени, порумънчени, порусначени творби, тъй като явлението е характерно и за други европейски литератури). Възрожденските преводачи и творци заимстват от Библията мотиви (понякога фрагментарни, частично възпроизведени или цял кръг от мотиви), отделни образи, сюжети, теми, изразни формули. Такива детайли съдържат възможности да активизират широко подтекстово пространство, те са религиозни предоснования на дадено творчество – преводаческо или лично. Затова и книжовниците си позволяват по-голяма свобода да правят при превод допълнения към оригиналите, свързани с отношението на българина към религията. Понякога добавят епитет, който показва недвусмислено вярата на тогавашния човек във Всевишния: „*благословен* Бог услишал и твоето моление“, към задълженията на хората към Бога включват „и да се боят от Него“; в един пасаж, в който се говори за светите места на Йерусалим, ги наричат „блажени места“, вместо „далечни страни“ (от гр.), което А. Алексиева отдава на влиянието на силното верско чувство на българина и почитта му към всичко, свързано с религията⁵. Съществува широк кръг от религиозни мотиви в побългарените творби, като са правени сравнителни проучвания предимно на езика и посредниците, през които са побългарявани, на формата, сюжета, стила и значението им за литературата.

Едни от най-ранните официално заявени като побългарени през гръцки източник са *Три повести за децата* от Рашко Блъсков (1860). Оригиналет на произведенията е на Кр. фон Шмид (1768-1854) – немски книжовник, педагог и католически свещеник, чиито творби се разпространяват и по протестантска линия. Тук още в подзаглавието е посочено, че това са „християнски, нравствени и поучителни“ повести за деца, а в предговора Блъсков припомня техните длъжности – към Създателя си Бог, към родителите и благодетелите. Показателно е посвещението към сина му, когото уверява в обичта си и му пожелава: „А Всеблагий Бог да ми

⁵ Алексиева, Афродита. *Преводната проза от гръцки през Възраждането*. София, БАН, 1987, с. 90, 187. [Aleksieva, Afrodita. *Prevodnata proza ot gratski prez Vazrazhdaneto*. Sofia, BAN, 1987, s. 90, 187].

ти поживи и благослови, като изпълни твои ти добри желания, за да будеш един ден полезен себе, отечество и на твоя многострадалний отец“⁶.

В първата от поредицата повести *Дървеният кръст* се засяга темата за наградената добродетел – загатната още в подзаглавието *Утишение на злощастните*. Религиозните мотиви в тази повест са свързани със страхопочитанието, коленопреклонението, хвалението, молитвата, богослужението. Появяват се образите (икони), но и готически надписи, много библейски стихове – за блаженствата, за многото обиталища в дома на Отца, за горчивата чаша, за това, че майка може да забрави чадата си, но не и Отец и др. Името на осиновеното сираче е значещо – София (Премъдрост Божия). Откриват се мотивите за Божия промисъл и десницата Божия, за Свещените книги, които са религиозен спомен от кръвната ѝ майка. Важен е образът на християнския свещеник, а размислите за живота и смъртта⁷ съдържат философска дълбочина, въпреки че са изразени с прости думи: „Смъртта – намусен приятел, обаче е приятел, който строшава веригите, с които сме свързани, и който отваря небесните врата зарад нас“; „Доде е жив човек, нема нито едно отчаятелно състояние за онези, които вярват в Бога“⁸. В тази посока се открива развързката – когато *благопокорното момиче* изпада в крайно отчаяние и недоимък, неочаквано открива *златообвития адамант*, скрит в дървения (непожелан от никого) кръст – един подарък от Бога, знак за Божествения промисъл и благодеяние.

В заглавието на втората от повестите *Черква у една дубрава* изпъква мотивът за изоставената от обществото черква. Появяват се отново образите (икони), колоколня (камбанария). В българския вариант е добавено *всеблатому*: „Когато и да заминеш край отворена черква, всякога, ако ти упрощава времето, да влазяш у нея и да ся поклониш *всеблатому* Богу“. Католическият *стол за молене* е заменен с български *трон*. Библейското име Андрей на главния герой загатва за мотива за „кръщението и кръстителното свидетелство“. Докато той се моли пред „Бог всесилний“, открива книга със своето име, забравена от сестра му Елена, с която били разделени насилствено, и това става причина за срещата им и отговор на молитвите им; преобръща скръбта им в радост. Двамата са възнаградени за страданията си и заживяват благополучно – той се „уневести (венча)“; „посаждиха четири хубави липови

⁶ Шмид, Кристоф фон. *Три повести за децата*. Побг. Рашко Илиев Блъсков. Цариград, 1860. [Shmid, Kristof fon. *Tri povesti za detsata*. Pobg. Rashko Iliev Blaskov. Tsarigrad, 1860].

⁷ На смъртта е посветено и стихотворението с автор П. Г. Райчев в началото на книгата, като в него се открояват мотивите за надеждата и възкресението.

⁸ Ibidem, p. 18, 29.

дървета до черквата, пооправиха и светите отци, доведоха един живописец (зограф)“ да възстанови иконите със Св. Троица, Рождеството на Спасителя, Пресвета Богородица⁹.

Действието в *Гълъбчето* – последната повест от книгата, се развива в гр. Лимен, в дома на лакониеца Христодул, жена му Елена и дъщеря им Мария, възпитана в покорство към родителите, благодарност към Бога, отдадена на молитви и даване на милостиня. Помнейки думите на Христос „Бъдете чисти като гълъбите“, Мария спасява едно гълъбче, побегнало от сокол в техния двор, и започва да се грижи за него. Тя обаче решава да го подари на сирачето Славка, поради което по-късно домът им бива спасен от кръвнишки заговор на мними поклонници. Донасяйки съобщението – предупреждение, гълъбчето поема ролята на небесен ангел, подобно на гълъба при Ной с маслиновото клонче. За мотото на повечето от главите са избрани библейски стихове и мъдрости, като: „Любите друг друга“, „Любящим Бога вся поспешествует во благое“, а за завършек – духовен химн: „Ти еси Г-ди, крепост и прибежище мое...“. И трите творби в сборника завършват щастливо, а последната е отпечатана и самостоятелно през 1896 г. заедно с *Трите кукли* – персийска повест, свързана с възтържествуването на Божията правда чрез разгадаване на гатанка.

Рашко Блъсков, посветен преди всичко на просветното дело, пише и буквари, учебни помагала, календари за деца, но има още едно произведение, „преведено и натъкмено“ от него – *Жития святых* (1867). Влиянието на бащата Блъсков може да се открие и в книжовното дело на синовете му, наречени от Христо Ботев „сзвездието Блъскови“. Рашко Блъсков издава първия превод на началото на *Изгубения рай* на Джон Милтън¹⁰, с превод от руски на сина му Димитър, „с безусловни литературни заложи и чувство на мисия в духа на семейната просветителско-религиозна традиция“, „с който можем да се гордеем“¹¹. Критичните бележки на руския свещеник преводач относно отклоненията на автора от ортодоксалното християнство не са преведени¹². Димитър Блъсков превежда и творбата на Гвераци *Беатриче Ченчи* (1867), пише свои разкази, проповеди и слова. А за впечатляващата книжовна продукция на брат му Илия (над 60 заглавия) са правени редица изследвания, особено на първите български повести *Изгубена Станка*¹³ (1865) и *Злочеста Кръстинка* (1870). Той е автор на множество разкази и

⁹ Ibidem, p. 73.

¹⁰ Преводът е публикуван в първото българско духовно списание *Духовни книжки*, бр. 7, 8, 1864 г.

¹¹ Шурбанов, Александър. Проникването на Милтън в България (1864-1944). – *Литературна мисъл*, кн. 5, 1986, с. 67–68. [Shurbanov, Aleksandar. Pronikvaneto na Milton v Balgaria (1864-1944). – *Literaturna misal*, кн. 5, 1986, с. 67–68].

¹² Вж. Налбантова, Елена. *Прозата на Илия Блъсков: Между високата и популярната литература*. Шумен, Алтос, 1999. [Nalbantova, Elena. *Prozata na Iliya Blaskov: Mezhdur visokata i populyarnata literatura*. Shumen, Altos, 1999].

¹³ Първото и второто издание на *Изгубена Станка*, съответно от 1865 г. и 1867, са публикувани с името на бащата Рашко Блъсков.

повести от народния живот, а неговите преработени и побългарени произведения също не са малко: *Азаил и неблагоприятний селенин* (1869); *Две сестри Добра и Грозданка* (1869), *Рада клюкарката* (1873). Неоспоримо е влиянието на Рашко Блъсков върху написването на първите български повести, в които изобилстват както фолклорни и народни, така и религиозни мотиви.

Друг известен „побългарител“ е Йоаким Груев, чийто интерес към белетристиката е траен – той превежда от руски *Райна, княгиня българска* (1852) на А. Велтман с множество религиозни и езически мотиви¹⁴; също от руски *Робинзон. Съкратена приказка за децата* (1858), за което е набеден в побългаряване и включен в „сляпото царство на нашата книжнина“ от критика Нешо Бончев. В случая обаче той превежда почти дословно, освен в предисловието, вече съкращения и преработен руски вариант от 1843 г. *Сокращенный Робинзон: Книжка для детей*, т.е. проблемите идват не от неговия превод, а от междинната преработка¹⁵.

Груев превежда и руски поети, като и сам пише поезия, статии, учебници по граматика, история, логика и др. „Почти във всички преводи той дава пояснения, помества сравнителни таблици... за улеснение“¹⁶. Пълен списък от 32 съставени или преведени¹⁷ от него книги се открива в края на автобиографичната му книга *Моите спомени* (1906).

Йоаким Груев побългарява *Бедная Лиза* на Н. Карамзин като *Сирота Цветана* (1858)¹⁸. Това е от малкото побългарени повести, която завършва трагично – с двойна смърт. Действието е пренесено от Москва в Търново, а готическият, запустял, потънал в развалини *Си...нов манастир* става *Преображенският*. Често срещаните през Възраждането мотиви като трудолюбието, Божията милост, пастиря и стадото, агнето покорно, ангелът хранител са актуализирани в творбата и нямат разминавания с Карамзин. В преработката обаче преобладават повече народно-разговорни фрази като „Помози Бог“ и др., а поуците са явни от почти всяка страница на повестта.

Друга творба, преработена за българския читател от Груев, е *Учител Добре* (1873). В предговора се уточнява, че тя е „преведена и нагодена по една такава, издадена на хърватски

¹⁴ При драматизирането на творбата от Д. Войников обаче са отстранени демоничните и тайнствени мотиви, свързани с живота на цар Симеон и Боян Мага (черни магии, общуване с духове на мъртви), оставени са само пространствените мотиви, свързани с гробища, подземни проходи (вж. Смоховска-Петрова, Ванда. *Национално своеобразие на литературата на българското възраждане*. София, Боян Пенев, 2003, с. 165. [Smohovska-Petrova, Vanda. *Natsionalno svoeobrazie na literaturata na balgarskoto vazrazhdane*. Sofia, Boyan Penev, 2003, s. 165].

¹⁵ Вж. Пилева, Мария. *Бунт, надежда, изкупление. Англоезичните преводи от българския XIX век*. София, Кралица Маб, 2018, с. 86. [Pileva, Maria. *Bunt, nadezhda, izkuplenie. Angloeizichnite provodi ot balgarskiya XIX vek*. Sofia, Kralitsa Mab, 2018, s. 86.]

¹⁶ Димова, Янка. *Йоаким Груев. Жизнен път и педагогическа дейност*. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1984, с. 69. [Dimova, Yanka. *Yoakim Gruiev. Zhiznen pat i pedagogicheska deynost*. Plovdiv, Hr. G. Danov, 1984, s. 69].

¹⁷ Ако се съди по титулните страници на отпечатаните произведения, Йоаким Груев коректно посочва с „превел“ и „побългарил“, ако си е позволявал по-големи промени в преводите.

¹⁸ Според някои критици Груев побългарява сръбския превод на руския оригинал (Ibidem, p. 68).

язык от Св. Йеронимското д-во у Загреб“. Текстът изобилства с поговорки – библейски, народно-разговорни, философски: „По-добре е човек несправедно да търпи, а не несправедно да чини“; „Който не пести, не побива връха“. Централна фигура за сюжетно-фабулната линия е учителят, назначен в с. Диваково. Той учи децата с любов на смятане, четене, както и на „молитви, песни за в черква“; но и да садят лозе, овошки. При всички свои достойнства обаче не успява да угоди ни на попа, ни на общината. След „годишното испитание“ заминава за съседното с. Питомия (и двете села са със значещи имена, противопоставени едно на друго). Тук попът Богдан е „надъхан от Бога златоуст проповедник“; който „зимаше всички български вестници и всички нови книги, и что-то намеряше у тях добро и потребно на селяни, отбеляжаше па в неделен или празничен ден събираше селяни в училището, та им прочиташе и тълкуваше“¹⁹. След като заварва „лошия обичай – да празнуват за дъжд, от град, от гръм, горящници, огнени мари, вълчи и други такива суеверни“ или „бабешки празници“, учителят постепенно образова селяните, като им доказва „колко загуба, тщета и вреда си докарват и колко си грешат душите“²⁰. Освен това позволява достъп и на момичетата до училище. *Божията благословия* е заглавие на една от последните глави и логична щастлива развързка²¹: „Господ да наспори и намножи по всички български села такива учители и попове“²².

Влиянието на тези творби върху личното творчество на Груев може да се търси най-вече с лексиката, достъпна и за по-малките читатели, като диалозите и сложните изречения са сведени до минимум; липсва смесване на изявително и преизказно наклонение (както напр. в превода на *Райна, княгиня българска*²³). Интересът на Йоаким Груев към просветата и образованието, с които е закърмен от учителите си Неофит Рилски и Найдено Геров, го ръководи през целия му жизнен път – той става главен учител в родната Копревщица; взема дейно участие в черковната борба, докато учителства в Пловдив, а в периода 1879-84 работи като директор на народното просвещение в Източна Румелия, издава сп. „Училищен дневник“ и полага особени грижи за учебното дело и книгопечатането. Преработките на Груев и Богоров, въпреки че са направени от преводи на оригиналите, „въздействат като оригинални

¹⁹ Груев, Йоаким. *Учител Добре*. Пловдив, 1873, с. 57–58. [Gruev, Yoakim. *Uchitel Dobre*. Plovdiv, 1873, s. 57–58].

²⁰ Ibidem, p. 61–62.

²¹ Сходни сюжет, теми и мотиви се откриват и в повестта на Хайнрих Чоке *Село Златарица* (1870), побългарена от Юрдан Ненов.

²² Ibidem, p. 92.

²³ Вж. Андрейчин, Любомир. *Из историята на нашето езиково строителство*. София, Народна просвета, 1986. [Andreychin, Lyubomir. *Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo*. Sofia, Narodna prosveta, 1986].

произведения поради майсторския и напълно естествен начин на изложение в тях, т.е. поради своя неповторим български език“²⁴.

Петко-Славейковото име се свързва с критики относно побългарената от Груев *Сирота Цветана*, с редакцията на *Невянка, болярска дъщеря*, но има и творба, която той лично побългарява – *Хубавинка Янка*. Поканата от д-р Албърт Лонг и Британското и чуждестранно библиейско дружество да се включи в комисията за превод и редакция на новобългарската Библия му позволява да разгърне напълно творческия си потенциал, когато пристига през 1864 г. в Цариград, да сътрудничи на почти всички български вестници и списания и сам да издава такива, както и да участва активно в борбата за черковна независимост.

Преводът – преправка на *Невянка, болярска дъщеря* (по Карамзин) от Ст. Захариев, претърпява няколко редакции: първата от 1867 г. – поправена от П.Р. Славейков; втората – редактирана и издадена от него през 1872 г. до преписана, поправена и попълнена от него. Повестта започва с обръщение към читателите: „Разширявай духовните интереси на поробените“ и засяга времето, когато са били *чисти българи* в Търново (вместо в белокаменна Москва). Осъществена е пълна историзация на сюжета, включени са топонимите Янтра, Трапезица, Марно поле, Килифарево, Бълноврѣх, много пояснения под черта – което Славейков оправдава с това, че от словесността се изисква да разпространява полезни сведения между народа, да стои на стража за изящното, да брани отечествения език²⁵. Невянка е сираче по майка (сравнена с гълъб и агънце), отдадена на всекидневни молитви, ходене на черква, където среща болярския син Святослав, пожелал да се венчаят тайно и да побягнат, тъй като бил в немилост заради баща си. Кандилото липсва в руския оригинал, както и това, че двамата завещали да ги погребат „в същия храм, където да лежат до Второ пришествие“; но се срещат мотивите за прекръстването, ангела Божий, Божията воля, гняв, наказание, съд, избавление; завръщането на Невянка (изгубеното за баща си дете²⁶); благословената смърт на бащата, след като вижда внучето си Борис. Мотивът за вечния живот е актуализиран в края. А в надписа върху меча „С нами Бог“ на български е добавено „поражение гръком“.

Хубавинка Янка (1869) е от побългарените произведения с най-сериозни намеси. Първообразът е немска новела от началото на XIX век, преведена некоректно от Милан Рашич

²⁴ Русев, Руси. Проникването на английската литература в България през XIX и в началото на XX в. В: *Проблеми на сравнителното литературознание*. София, БАН, 1978, с. 194. [Rusev, Rusi. Pronikvaneto na angliyskata literatura v Balgaria prez XIX i v nachaloto na XX v. V: *Problemi na sravnitelното literaturoznanie*, Sofia, BAN, 1978, s. 194].

²⁵ Вж. Един доброжелател на книжнината. Книжевност. – *Цариградский вестник*, бр. 416, 31 ян. 1859, с. 3–4.

²⁶ Същият мотив се открива и в *Наводнение на Дунав* (1871). Интересен компонент на мотива е извличането на детето от водата и желанието на съпруга да го кръстят Мойсей, на което съпругата се противопоставя (тук се оглежда петрифицираната негативна представа на българина за евреите), като избира „християнското“ Даниил, без да съзнава, че и то е с еврейски произход.

като *Хубава Драгана като хусарский полковник*, която всъщност е вариант на Бокачовата 9-та новела за вярната жена от Декамерон. Лайтмотивът тук е *изпитанието на верността*. Действието е пренесено в Лозенград, Къркисия, а времето – на последния български цар Ал. Шишман. Бащата „става“ български свещеник, а момичето, след смъртта на майка си, отива в Одрин и става съпруга на търговеца Алеко, който е подмамен да склучи облог със завистливия „гостинник“ грък дали е вярна, и така бива несправедливо обвинена (подобно на библейския Йосиф²⁷) и прогонена. Провидението след време я среща със съпруга ѝ и той разкрива какво е сторил, без да я е разпознал; следва изобличение на гръка и възстановяване на равновесието: „Който скоро съди, дълго време се кае“. П. Р. Славейков успява да вмъкне и в това повествование патриотически нотки – време на люта борба между българи и гърци – и в крайна сметка завършва умело побългаряването.

Многобройни са свидетелствата за богатството на Петко-Славейковия език. Неговата лексика придава непринуденост на думите на героите и се възприема естествено, а с обръщения от типа на „мале“, текстът звучи като писан за българския реципиент. Друг негов успех, който не се наблюдава при останалите преводачи през XIX в., са постигнатите до голяма степен самоирония и чувство за хумор при предаване на мислите и чувствата на героите.

Религиозни мотиви се срещат и в заглавията на две побългарени повести на Кр. фон Шмид, свързани с големите християнски празници. В *Бъднийт вечер на Коледа* (1871), побългарена от Павел Бобеков, мотивите са свързани с коледната песен²⁸, молитвата, ангелския глас, иконата с Рождеството, пастирите, ангелите, чудесата по време на празника, както и с Божието могъщество, Божията воля и др. Творбата е осеяна с мъдрости и поуки, а накрая злото бива преобърнато, благодарение на твърдата вяра и надежда, както и на дадената на добра почва милостиня – сирачето Живко се е изучило и използва дара си за благословение. Във *Вансаните яйца по Великден* (1872), побългарени от Димитър Душанов, изпъкват побългарените имена Мъдра, Георги, Недка (вместо Розалинда, Едмънд и Бланда). Мотивите за милостинята, молитвата, благодарението са водещи, появяват се и добрият самарянин, ангелът. Яйцето функционира като многоценен дар на Божията благост, а основна роля за развързката на

²⁷ Още няколко повести с подобни мотиви за възмездие на онеправдания от Кр. Шмид са побългарени: *Цветоносното панерче* (1858) от М. Пашов и *Ружица от Елограда* (1870) от Т. Станчев. А *Черноносияща госпожа* (1857) от Ю. Ненов, въпреки натовареното с негативни конотации заглавие, отново е повест с щастлив завършек. Тук се открива манастир с нетипичното име „Пресвета на снеговете“.

²⁸ *Коледна песен* е името и на превежданата през Възраждането Дикенсова повест. Първият ѝ превод на български обаче се появява без автор и със заглавие *Светло възкресение или Великден* (1859) и се оказва превод от руската преработка на Алексей С. Хомяков. В него целият фон на сюжетното действие от празника Рождество Христово бива пренесен на другия голям християнски празник – Възкресение Христово с неговите специфични особености и традиции – едно цялостно контекстуализиране за руската православна аудитория.

действието изиграват надписите върху яйцата с библейски мъдрости и благословии. *Запустялата черква* става място на съдбоносната среща пред иконата на Св. Богородица с детенцето, бягащи в Египет. Откриват се и библейски цитати: „Оставете децата да дохождат при Мене“; „Кой е онзи, който ако поиска яйце, ще му даде скорпия?“, вторият от които перифразира Лука 11: 11. Единствената по-обширна изпусната част в българската преработка е за страданието и възкресението на Христос.

Заслужава да се обърне внимание и върху преводния сборник *Християнска фамилия* (1873), тъй като в него са включени голям кръг от религиозни мотиви, ситуирани в далечния изток. Преработката е от „влашки“, а още там се откриват разлики спрямо оригинала. Действието в първия едноименен разказ се разгръща на Японските о-ви преди 200 г. в семейството на Тит, преди чието рождение богобоязливи пратеници (*missionairs*) с апостолска ревност донасят евангелската светлина на идолопоклонниците и покръстват хиляди от тях. Последвалата реакция на жреците настройва императора да потъпче християнството с жестоки гонения. Самият Тит бива изпитан до краен предел (подобно на библейския Авраам) да пожертва трите си деца Симеон, Мартина, Матей, както и съпругата си Мария. Но децата, израснали с „религиозна отхрана“, решават, че няма да се плашат от смъртта и смирено ще понесат наказанието; прекръстват се и се отдават на молитва. Припомнят си и делата на светите мъченици преди тях – св. Поликарп, погълнат от огън; св. Игнатия, хвърлен на лъвовете²⁹, Христовата жертва. Живата им вяра – дар им помага да приемат тази *чаша от Отец и венеца на живота*. Когато императорът среща непреклонността на семейството, решава да ги пощади и ги връща на Тит. Видял небесната сила и ангели, той разбира величието на вярата, отхвърля езичеството и прегръща християнската вяра, с риск да загуби короната си. Останалите разкази в сборника включват подобни мотиви за чудно избавление, за блаженствата, за изгубеното дете и др.

Когато се очертават основните тенденции при побългарените повести и разкази, следва да се обърне внимание и на особеностите, които се наблюдават при почти всички книжовници – опитите да се ограничи сантиментализмът и да се придаде по-сериозен или мъжествен вид на героите, вкл. на женските образи, които стават по-сдържани и естествени; да се подсили патриотично-просветителската линия; да се актуализира историческата памет. По този начин чуждите произведения се контекстуализират, за да достигнат по-лесно до българските реципиенти и да събудят националното съзнание. Някои разкази и приказки за деца се

²⁹ И двамата светци, споменати тук, са пострадали за вярата си по времето на Ранната църква.

приспособяват на български за възрастни читатели и обратното. А присъствието на религиозни мотиви е активно и засяга всяко ниво от сюжетно-фабулната линия, вкл. фона, имената на персонажите, техните характеристики и др., видно от изброените примери. Библейският текст със своите духовни послания смислово се трансформира и изпълнява различни семантични функции в побългарените творби. За да бъде разбрана тази взаимовръзка, е нужно да се разглеждат контекстът и единният смисъл на цялото, да се осъзнае значимостта на библейското наследство с неговите неизменни морални ценности, теми, образи, мотиви както в преводните, така и в побългарените, и в авторските творби.

Библиография

- Алексиева, Афродита. *Преводната проза от гръцки през Възраждането*. София, БАН, 1987. [Aleksieva, Afrodita. *Prevodnata proza ot gratski prez Vazrazhdaneto*. Sofia, BAN, 1987].
- Андрейчин, Любомир. *Из историята на нашето езиково строителство*. София, Народна просвета, 1986. [Andreychin, Lyubomir. *Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo*. Sofia, Narodna prosveta, 1986].
- Груев, Йоаким. *Моите спомени*. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1906. [Gruev, Yoakim. *Moite spomeni*. Plovdiv, Hr. G. Danov, 1906].
- Груев, Йоаким. *Учител Добре*. Пловдив, 1873. [Gruev, Yoakim. *Uchitel Dobre*. Plovdiv, 1873].
- Димова, Янка. *Йоаким Груев. Жизнен път и педагогическа дейност*. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1984. [Dimova, Yanka. *Yoakim Gruev. Zhiznen pat i pedagogicheska deynost*. Plovdiv, Hr. G. Danov, 1984].
- Карамзин, Николай. *Невянка, болярска дъщеря*. Цариград, 1867. [Karamzin, Nikolay. *Nevyanka, bolyarska dashtera*. Tsarigrad, 1867].
- Карамзин, Николай. *Сирота Цветана*. Побг. Йоаким Груев. Цариград, 1858. [Karamzin, Nikolay. *Sirota Tsvetana*. Pobg. Yoakim Gruev. Tsarigrad, 1858].
- Минкова, Лиляна. Възрожденска дидактика и Робинзониади. – *Литературна мисъл*, кн. 8, 1990, с. 58–69. [Minkova, Liliana. *Vazrozhdenska didaktika i Robinzoniadi*. – *Literaturna misal*, kn. 8, 1990, s. 58–69].
- Минчев, Стефан. Из историята на българския роман. Побългаряване на чужди произведения. – *СбНУ*, 26, 1912, с. 3–83. [Minchev, Stefan. *Iz istoriyata na balgarskiya roman. Pobalgaryavane na chuzhdi proizvedeniya*. – *SbNU*, 26, 1912, s. 3–83].
- Налбантова, Елена. *Прозата на Илия Блъсков: Между високата и популярната литература*. Шумен, Алтос, 1999. [Nalbantova, Elena. *Prozata na Iliya Blaskov: Mezhdur visokata i populyarnata literatura*. Shumen, Altos, 1999].
- Несторова, Татяна. *Американските мисионери сред българите 1858-1912*. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1991. [Nestorova, Tatyana. *Amerikanskite misioneri sred balgarite 1858-1912*. Sofia, UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1991].

Николова, Юлия. *Записки по българска възрожденска литература*. Пловдив, Хермес, 2004. [Nikolova, Yuliya. *Zapiski po balgarska vazrozhdenska literatura*. Plovdiv, Hermes, 2004].

Пилева, Мария. *Бунт, надежда, изкупление. Англезичните проводи от българския XIX век*. София, Кралица Маб, 2018. [Pileva, Maria. *Bunt, nadezhda, izkuplenie. Angloezichnite provodi ot balgarskiya XIX vek*. Sofia, Kralitsa Mab, 2018].

Радев, Иван. 1987. *Нравственият патос на ранновъзрожденската ни литература*. София, Народна просвета, 1987. [Radev, Ivan. 1987. *Nravstveniyat patos na rannovazrozhdenskata ni literatura*. Sofia, Narodna prosveta, 1987].

Русев, Руси. Проникването на английската литература в България през XIX и в началото на XX в. В: *Проблеми на сравнителното литературознание*. София, БАН, 1978, с. 192–206. [Rusev, Rusi. Pronikvaneto na angliyskata literatura v Balgaria prez XIX i v nachaloto na XX v. V: *Problemi na sravnitelното literaturoznanie*. Sofia, BAN, 1978, s. 192–206].

Славейков, Петко. *Хубавинка Янка*. Цариград, 1869. [Slaveykov, Petko. *Hubavinka Yanka*. Tsarigrad, 1869].

Смоховска-Петрова, Ванда. *Национално своеобразие на литературата на българското възраждане*. София, Боян Пенев, 2003. [Smohovska-Petrova, Vanda. *Natsionalno svoeobrazie na literaturata na balgarskoto vazrazhdane*. Sofia, Boyan Penev, 2003].

Шмид, Кристоф фон. *Бъдният вечер на Коледа*. Цариград, Промисление, 1871. [Shmid, Kristof fon. *Badniyt vecher na Koleda*. Tsarigrad, Promishlenie, 1871].

Шмид, Кристоф фон. *Вансаните яйца по Великден*. Цариград, 1872. [Shmid, Kristof fon. *Vapsanite yaytsa po Velikden*. Tsarigrad, 1872].

Шмид, Кристоф фон. *Три повести за децата*. Побг. Рашко Илиев Блъсков. Цариград, 1860. [Shmid, Kristof fon. *Tri povesti za detsata*. Pobg. Rashko Iliev Blaskov. Tsarigrad, 1860].

Шмид, Кристоф фон. *Християнска фамилия*. Одеса, 1873. [Shmid, Kristof fon. *Hristiyanska familiya*. Odesa, 1873].

Шурбанов, Александър. Проникването на Милтън в България (1864-1944). – *Литературна мисъл*, кн. 5, 1986, с. 66–87. [Shurbanov, Aleksandar. Pronikvaneto na Milton v Sofia (1864-1944). – *Literaturna missal*, кн. 5, 1986, s. 66–87].